

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ ПРОФ. Д-Р ЕЛЕНА МЛАДЕНОВА ШИПКОВЕНСКА, ДМ

НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД НА ДОЦ. Д-Р СИЛВИЯ СТОЯНОВА АЛЕКСАНДРОВА-ЯНКУЛОВСКА, ДМ НА ТЕМА „КЛИНИЧНА ЕТИЧНА КОНСУЛТАЦИЯ – НАГЛАСИ ЗА ВЪВЕЖДАНЕ, ОБУЧЕНИЕ В ЕТИЧЕН АНАЛИЗ И ПРИЛОЖЕНИЕ НА МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ВЗЕМАНЕ НА РЕШЕНИЯ В КЛИНИЧНАТА ПРАКТИКА” ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР НА НАУКИТЕ” ПО НАУЧНАТА СПЕЦИАЛНОСТ „СОЦИАЛНА МЕДИЦИНА И ОРГАНИЗАЦИЯ НА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО И ФАРМАЦИЯТА” Ш. 03.01.53

Със Заповед №219/05.02.2015 г. бях включена в разширен катедрен съвет и със Заповед №400/24.02.2015 г. на Ректора на МУ-Плевен съм избрана за член на Научното жури по посочената процедура с представяне на рецензия.

1. Обща характеристика на труда

Дисертационният труд на доц. Александрова – Янкуловска е в общ обем от 324 стандартни машинописни страници и е структуриран както следва: въведение, литературен обзор, цел, задачи и методология на изследването, резултати и обсъждане, изводи и препоръки. Разработката е илюстрирана богато с 36 фигури, 62 таблици и 11 приложения. Библиографският списък включва 316 заглавия, от които 42 на кирилица и 274 на латиница.

Актуалността на избраната тема на дисертационния труд се основава на:

- * **Публичният** интерес към етичните проблеми в медицината и здравеопазването, породен от конфликтите на ценности, множествените гледни точки и т.н.
- * **Промяната** в традиционните модели на взаимоотношения в клиничната практика в посока повишаване на активната роля на пациента в процеса на вземане на решения.
- * **Стремежът** на съвременният човек да получи всичко от здравеопазването, без да е достатъчно наясно със своите задължения към собственото здраве и това на обществото.

Всичко това поражда етични дилеми най-често свързани със справедливостта при разпределението на ресурсите в здравеопазването и взаимоотношенията между лекар – пациент. Разрешаването на етични дилеми в клиничната практика е важно предизвикателство пред медицината в наши дни. Отделните държави по света, в които клиничната етична консултация има традиции, са на етап обсъждане на алтернативни варианти в осъществяването ѝ. В България не само, че не съществуват услуги по клинична етична консултация, но и обучението по етика в

медицинските училища няма дълга традиция. За това трудът на доц. Янкуловска е **ценно научно изследване** на възможностите за подобряване на обучението по биоетика и предлагане на адаптиран подход за внедряване на клинична етична консултация в медицинската практика на база на опита на развитите страни и мненията на клинични лекари от конкретни лечебни заведения.

2. Въведението започва с изложение на значимостта на проблема и на актуалността му за медицината и здравеопазването. Представят се тенденциите и изискванията по отношение на практикуването на клинична етична консултация. Обосновава се необходимостта от провеждане на проучване за необходимостта от събиране на комплексна информация за готовността за въвеждане на етична консултация в клиничната практика у нас. Поставя се акцент върху необходимостта от обучение на бъдещите лекари в умения за формулиране на клинични въпроси, търсене в бази от данни и критична оценка.

3. Литературният обзор е представен в коректен академичен стил. Той е добре структуриран, с акцент върху понятийния апарат, същността на клинична етична консултация, модели за осъществяване, горещи проблеми във фокуса на клиничната етична консултация и възможности за оценка.

Особено ценни раздели от обзорната част са тези, които са посветени на нерешените въпроси, както и на възможностите за бъдещи проучвания. Представени са и някои дискуссионни теми по отношение на прилагането на клинична етична консултация в медицинската практика.

Състоянието на проблема е поднесено съвременно и целесъобразно структурирано, а научната литература е аналитично интерпретирана. Изведени са основните изследователски въпроси, които са заявени и като основни аспекти на проучването на докторанта.

Логичен преход към формулирането на целта и задачите на работата представлява заключението към обзора, където се набелязват основните тенденции и на техния фон - главните нерешени проблеми.

4. Целта, задачите и методологията на комплексното изследване са поставени логично и последователно. Целта се реализира чрез 8 задачи, които обхващат редица собствени обзорни, концептуални и емпирични проучвания и синтези с използване на социологически методи (документален метод, анкетен метод и интервю) и разнообразни статистически методи за описание и анализ на събраната информация - на непараметрични и параметрични тестове (хи-квадрат и t-критерий на Стюdent-Фишер при едностранен и двустранен тест) и корелационен

анализ. Дисертантката е демонстрирала добро познание на целите на изследването и е приложила адекватни и съвременни подходи, гарантиращи достоверност на резултатите.

Основните характеристики на методологията на дисертационния труд са **комплексност, логическа последователност, прецизност и иновативност**. Работата включва 3 изследвания:

- *В първи етап* са проучени и анализирани опитът на лекарите от Плевен и региона при вземането на етични решения и отношението им към въвеждане на етични консултации.

- *Във втори етап* е разработен и въведен в обучението на студенти медицина оригинален метод за етичен анализ на клинични казуси. Представени и анализирани са успеваемостта и най-често срещаните пропуски в етичния анализ на студенти в 5 последователни академични години.

- *В третия етап* е адаптирана и апробирана методология за вземане на етични решения в клиничната практика.

5. Резултатите и обсъждането са представени последователно и допълващо се, съобразно трите етапа на проучването. Данните от проведеното проучване сред 405 лекари с различни специалности в УМБАЛ-Плевен и 4 регионални многопрофилни болници убедително доказват, че клиницистите у нас срещат непрекъснато етични проблеми в практика си. При разрешаването им, лекарите в наблюдаваните лечебни заведения предпочитат да разчитат предимно на собствената си преценка или да търсят съвет от колега, имащ отношение към проблема или от ръководителя на съответното клинично звено. Това подчертава необходимостта от *подходящо обучение на лекарите в областта на клиничната етика*. Резултатите от 5-годишното приложение на разработената оригинална авторска методология за решаване на етични казуси свидетелстват, че студентите в специалност „Медицина“ в МУ-Плевен овладяват успешно анализа на етични казуси. Основна част на настоящия дисертационен труд е доказаната възможност за провеждане на клинична етична консултация в български условия.

6. Обсъждане на изводите и препоръките

На основата на проведеното комплексно и първо по рода си за страната проучване се правят 25 изводи и се формулират препоръки по отношение на организацията на обучението по биоетика на студенти медицина, въвеждане на модули за следдипломно обучение за разрешаване

на етични дилеми в клиничната практика, въвеждане на адаптирана методология за клинична етична консултация.

Авторката отправя **препоръки** към Медицинските университети и Българския лекарския съюз, за необходимостта от преоценка на програмите за обучение на студентите и на специализантите, с цел включване на необходимия хорариум за обучение в областта на медицинска етика и методология, за етичен анализ на клинични казуси и въвеждане на задължително изискване за обучение по медицинска етика/биоетика на членовете на етичните комисии в лечебните заведения.

Значимост, степен на новост и степен на обосновааност на научните постижения

I. Методологични:

1. Проведено е първото по рода си у нас апробиране на методология за вземане на етични решения в клиничната практика.
2. Високо оценявам авторския характер на разработения и приложен оригинален метод за етичен анализ на клинични казуси и адаптирания инструментариум (протокол за етична среща и бланка за визуализиране на проблема) за вземане на етични решения в клиничната практика на място.
3. Апробирани са в България редица унифицирани международно приети инструментариуми за етични решения в клиничната практика.

II. Научно-приложни приноси:

1. Адаптирана е информационна брошура „Клинична етика – основни насоки за вземане на етични решения до болничното легло“.
2. Разработени са информационни брошури за вземане на етични решения в клиничната практика при пациенти-деца и при терминално болни пациенти.
3. Разработени и апробирани са оригинални въпросници за оценка на проведени етични срещи.

III. Оригинални приноси:

1. Предлага се оригинален метод за етичен анализ на клинични казуси при студенти в специалност „Медицина“.
2. Разработен е специфичен подход за оценка на етичен анализ на клинични казуси.

3. Създадена е система за обучение на студенти на университетско и следуниверситетско ниво, в това число и обучение на членовете на етичните комисии към професионалните съсловни организации и болничните етични комисии, което определя авторката като водещ специалист по този проблем в нашата страна. За това свидетелства и нейното международно признание като докладчик за България в Европейската мрежа по клинична етика (ECEN).

Мога да обобщя, че подобно широкомащабно проучване в България не е извършвано, което прави труда на доц. Янкуловска изключително познавателен и полезен както за здравните политици и мениджъри, така и за медицинските специалисти.

Лично участие на автора

Авторката е участвала лично във всички етапи на проучването. Разработката е реализирана с необходимата отговорност и високо професионално умение. Впечатлява богатството на терминологичния апарат – видимо се срещаме с майстор на тълкуването и употребата на термини и изискания научен стил на представяне на материала. Цитираните източници показват, че авторката е поддържала постоянна текуща информираност за развитието на научните изследвания по света в съответната област.

Научни трудове във връзка с дисертационния труд – общо **17**. Те отразяват актуалността на дисертацията и включват фрагменти от нея. В български списания - **14**; в чужди списания - **3**, с импакт фактор **1.91**.

Участията на дисертантката в научни форуми, свързани с дисертационния труд са общо - 12, като 6 от тях са у нас, а 6 - в чужбина.

Цитирания на научните трудове – общо **10** в чуждестранни списания.

Авторефератът отразява всички съществени страни на дисертационния труд. Онагледен е с 17 фигури и 20 таблици.

Лични впечатления

Имам отлични лични впечатления от доц. д-р Александрова – Янкуловска. Тя е отговорен, принципен и прецизен преподавател, учен и колега. Отличава се с точна и обективна преценка, висока професионална компетентност и широта на възгледите. Впечатляващи са творческия й ентузиазъм, инициативност и професионални умения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният за рецензиране труд “Клинична етична консултация – нагласи за въвеждане, обучение в етичен анализ и приложение на методология за вземане на решения в клиничната практика” на доц. д-р Силвия Александрова - Янкуловска, дм е оригинален научно-изследователски труд, плод на системна целенасочена работа в продължение на години. Има приносен и безспорен оригинален характер, който е експониран в реални, научно обосновани препоръки, които са приложими в практиката.

Разработката е мащабна, много прецизно планирана и изпълнена. Тя е измерима с международните стандарти. Трудът многократно е цитиран от чужди автори.

Авторските приноси и постижения на авторката са безспорни. Те са с голяма научна и приложна стойност.

Трудът напълно отговаря на изискванията на качествените и количествените критерии за развитие на академичния състав, посочени в приложение 3 и 4 на Правилника на МУ- Плевен за придобиване на научната степен "Доктор на науките".

Всичко посочено в рецензията ми дава основание, убедено да препоръчам на почитаемите членове на Научно жури да гласуват положително за присъждане на научната степен "Доктор на науките" на доц. д-р Силвия Стоянова Александрова – Янкуловска.

София, 27.02.2015г.

РЕЦЕНЗЕНТ:
/Проф. д-р Е.Шипковенска, дм/